



Rolsta gård Märsta 2003

Anders Wikström

Rapport Arkeologisk utredning

Rolsta gård Märsta 2003

Anders Wikström



Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna

sigtunamuseum@sigtuna.se
www.sigtuna.se/museer



Produktion: Sigtuna Museum

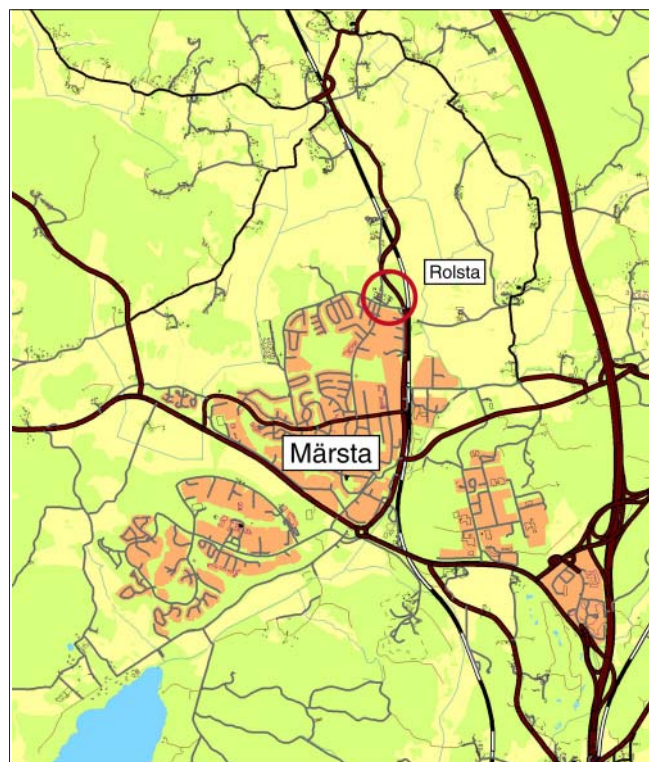
- © Text: Anders Wikström
- © Kartor: Anders Wikström
- © Foto: Anders Wikström
- © Formgivning: Jacques Vincent
- © Original: Anders Wikström

Tryck : Sigtuna 2003

ISSN : 1401-4645
ISBN : 91-971128-7-9

Innehåll

Inledning och bakgrund	5
Topografiskt läge	
Kunskapsläget om Rolsta gård	7
Ortnamnet Rolsta	
Omgivningen	
Fornlämningar kring Rolsta gård	
Uppläggning och genomförande	8
Metod	
Undersökningsresultat	9
Det historiska kartmaterialet	
Jordartskartan	
Sammanfattande syntes från kartorna	
Fältundersökning	
Slutsats	16
Referenser	18
Administrativa uppgifter	19



Utdrag från den digitala ekonomiska kartan, delar av 118 22 (11I 2c) Steninge, 118 23 (11I 2d) Märsta, 118 32 (11I 3c) Kolhammar och 118 33 (11I 3d) Odensala.

Inledning och bakgrund

Med anledning av att Sigtuna kommun planerar bostadsbebyggelse vid Rolsta gård utförde Sigtuna museum (SMUV) en arkeologisk utredning i maj 2003. Den planerade bebyggelsen skall i dagsläget bestå av 10 nya bostadshus för ca 60 lägenheter.

Den ursprungliga planen var, enligt Kommunstyrelsens beslut 2001-10-01, § 175, att stadsbyggnadskontoret skulle utföra ett förslag till detaljplan för ca 15 självbyggartomter vid Rolsta gård. Projektet ändrade inriktning hösten 2002 pga att en ny politisk majoritet ville öka utbudet av lägenheter med hyresrätt. Därför ändrades 2003-01-20 kommunstyrelsens beslut 2001-10-01, § 175, till att omfatta 60 lägenheter. (Dnr 16/01:M, Samrådshandling, Stadsbyggnadskontoret mars 2003)

Planområdet omfattar ca 3,5 ha, och består av delar av fastigheterna Rolsta 1: 2 och 2: 7, Norrbacka 1: 42 och Arenberga S: 4. Enligt det nya beslutet om att bebygga området med 10 fastigheter för hyresrätter kommer endast en del av denna yta att beröras av byggnationsarbeten. Exploateringsområdet utgör ca 30 % (10 000 kvm) av planområdet och är belägen kring det befintliga gårdstunet och omfattar även dagens bebyggelse (figur 1).



Figur 1
Översiktsbild över plan- och exploateringsområdet samt fornlämningar RAÄ 56-59, 277 och 337. Bakgrund, ortofoto över Rolsta (tillhör Sigtuna kommun).

Topografiskt läge

Rolsta gård ligger i den norra delen av tätortsbebyggelsen i Märsta, Sigtuna kommun, Uppland (Ekonomiskt kartblad 118 33, 11I 3d). Norr och öster om Rolsta gård ligger det öppna kulturlandskapet längs väg 898 (Figur 2). Enligt Kulturminnesvårdsprogrammet för Sigtuna kommun från 1985 ligger Rolsta gård i utkanten av ett område som anses utgöra en helhetsmiljö med en kulturhistoriskt värdefull struktur. Delar av Rolsta (Rolsta 1:2) anses också utgöra ett särskilt värdefullt kulturminne. Rolsta gård omfattas dock inte av detta område utan det är järnåldersgravfälten och stensträngarna väster om gården som omfattas av skyddet (RAÄ 57-59).

Rolsta gård ligger centralt i ett område som präglas av stora öppna åkerarealer. Detta område består till stor del av postglacialt finkornigt sediment och bildar en cirkel med en diameter på omkring 6 km. Mindre områden med glaciala finkorniga sediment, sandiga moräner och berg bildar små öar i denna yta. Ungefär i mitten ligger en sådan ö med en diameter på ca 700 meter. I detta område ligger idag den norra delen av Märstas tätortsbebyggelse och mot den nordöstra yttersta delen ligger Rolsta gård. Ungefär 300 meter från Rolsta gård ligger idag ett vattendrag som sträcker sig i N-S riktning. Detta vattendrag mynnar ut i Steningeviken mot sydväst. Runt vår tideräknings början gick viken ända upp till Rolsta och delar av ytan var då täckt med vatten. Området ligger mellan 10 och 25 möh.



Figur 2
Det öppna kulturlandskapet öster om Rolsta. I bakgrunden till höger Husby-Årtinghundra kyrktorn och till vänster Arlanda flygplats med det nya flygledartornet.

Kunskapsläget om Rolsta gård

Rolsta gård består idag av en mangårdsbyggnad, ett torp och ekonomibyggnader, totalt fem byggnader. Mangårdsbyggnaden uppfördes 1910 och används idag som bostad. Ekonomibyggnaderna används som stall och förråd och byggdes under andra hälften av 1800-talet. Enligt det historiska kartmaterialet har i princip samma bebyggelseområde använts sedan 1700-talet, men byggnadernas läge har förändrats.

Ortnamnet Rolsta

Det äldsta skriftliga belägget för ortnamnet Rolsta är från 1311. Namnformer som slutar på -sta (d) anses ha uppkommit kring tiden runt vår tideräknings början fram till vikingatid (Brink, S. 1984; Pamp, B. 1988). De medeltida skrivformerna av ortnamnet är Roalzstum (1311) och Rowelstom (1409). Under 1500-talet skrivs ortnamnet som Rogzsta eller Rogsta (1541) och Rofuesta (1586). I två dokument skrivs det också som Roersta (1557) respektive Roxsta (1560). Dessa två sista skrivformerna kan dock även syfta på Rolsta i Frösunda socken, Seminghundra härad.



”Rosta” by på en karta från 1710

Namnet innehåller mansnamnet Hrodh- med betydelsen ’ära, beröm’ sammansatt av -valdr ’härskare’, (Hrodhvaldr) + efterleden -sta ’ställe, plats’. Den yngre formen av mansnamnet, Roald, är välbekant från Norge. (skriftligt meddelande från Christina Allard, Namnavdelningen, Ortnamnsarkivet i Uppsala, SOFI)

Omgivningen

Rolsta gård ligger i Husby – Ärlinghundra socken och är omgiven av ett antal gårdar som alla via skriftliga belägg kan härledas till medeltid. Runt om Rolsta i Husby – Ärlinghundra socken ligger följande gårdar (första skriftliga belägg inom parentes): Husby (1311), Broby (1345), Arenberga (1311) och Brista (1167-1185). Mot norr gränsar Rolsta till Odensala socken och byn Tollsta (1409).

Fornlämningar kring Rolsta gård

Fornlämningsnr	Fornlämningstyp	Beskrivning
RAÄ 56	Gravfält	ca 45 gravar. Högar, stensättningar
RAÄ 57	Väderkvarn	Grund efter väderkvarn
RAÄ 58	Stensättningar	3 stensättningar. Troligtvis gravar
RAÄ 59	Gravfält	ca 45 gravar. Högar, stensättningar
RAÄ 277	Gravfält	Samma som RAÄ 59, men i Odensala sn
RAÄ 337	Stensättningsliknande lämning	Troligtvis del av stensträngssystem



Gravfält RAÄ 59 från söder

Utöver ovan nämnda fast fornlämningar finns också ytterligare ett par forn-

lämningar som ligger lite längre bort från Rolsta gård, NV om RAÄ 337. Den ena består av ett gravfält med högar, stensättningar och treuddar (RAÄ 182, Odensala sn). Den andra består av två stensättningsliknande lämningar (RAÄ 338, Odensala sn). På ett block i den ena stensättningen finns 12 skålgropar.

Uppläggnings- och genomförande

Den arkeologiska utredningen omfattade studier av det historiska kartmaterialet, studier av fornlämningsbilderna och en arkeologisk fältundersökning med avbaning av markytan i sju sökschakt.

Syftet med den arkeologiska utredningen var att avgöra om det fanns lämningar efter medeltida bebyggelse och eventuellt även bebyggelse från förhistorisk tid. Inom exploateringsytan finns inga kända fornlämningar, men det finns starka skäl att förmoda att Rolsta medeltida bytomt är belägen inom planområdet. Närheten till två stora gravfält (RAÄ 56, 59 och 277) och omfattande stensträngssystem (RAÄ 337) talar även för förhistoriska boplatsslagen under i huvudsak äldre och yngre järnålder (se vidare under kapitel Undersökningens resultat).

Metod

I huvudsak har två historiska kartor använts; en ägomätning från 1710 och en lagaskifteskarta från 1843. Till största delen har kartmaterialet studerats, men även valda delar av medföljande skriftliga akter. Ytterligare två akter över Rolsta finns att tillgå, storskifte från 1765 och en delning av Rolsta från 1800. Storskiftesakten innehöll inget kartmaterial och delningsakten från 1800 innehöll endast en del av Rolsta. Det historiska kartmaterialet har studerats vid Lantmäteriverkets arkiv i Stockholm. Material från Lantmäteriarxivet i Gävle har inte undersökts, men bör vid en eventuell fortsättning av projektet användas. Kartan från 1710 var av ganska dålig kvalitet. Även de medföljande skriftliga akterna bör studeras mer ingående.

De historiska kartorna från arkivet skrevs ut i A3 – format och skannades sedan in till digitalt format. Därefter lades kartorna in geografiskt enligt det koordinatsystem (ST74) som Sigtuna kommun använder, därefter rektifierades kartorna. De historiska kartorna stämde mycket väl överens med dagens strukturer vilket innebär att endast tre rektifieringspunkter behövde sättas ut för varje karta. Utifrån de rektifierade historiska kartorna vektoriserades utvalda delar av strukturer som ansågs vara relevanta för den arkeologiska utredningen, i huvudsak bebyggelseområden, byggnader, hägnadssystem, diken och stenar/stensträngar. Bebyggelseområden och byggnader användes för att bekräfta arkeologiska lämningar vid schaktningsarbetet. Hägnadssystem, diken och stenar/stensträngar användes i ett retrogressivt syfte för att analysera strukturer som kunde vara äldre än kartmaterialet och därmed ge indikationer om var äldre bebyggelse var placerad.

Dokumenterade fornlämningar har använts som indikatorer på förhistoriska bebyggelseområden. Utöver uppgifter från fornlämningsregistret i Stockholm har också fältstudier utförts för att komplettera fornlämningsbeståndet.

Som ett komplement till de historiska kartorna och fornlämningarna har även jordartskartan över området använts för att analysera strukturer från kartmaterialen som kan vara antingen geomorfologiska formationer eller skapade av människor.

Utöver studier av kartmaterial (historiska kartor, fornlämningar och jordartskartor) utfördes schaktningsarbeten med grävmaskin. Endast de översta matjordslagren avlägsnades för att i så liten mån som möjligt störa under mark liggande fornlämningar och kulturlager.



Schaktning med grävmaskin

Undersökningsresultat

Det historiska kartmaterialet

Det historiska kartmaterialet har använts i två syften, dels för att bättre förstå lämningar under markhorisonten vid schaktningsarbetet (se kap Fältundersökning), dels i retrogressivt syfte dvs att via kartmaterialet hitta strukturer eller lämningar av bebyggelse som är äldre än kartmaterialet. De delar av de historiska kartorna som ansågs kunna visa på äldre strukturer vektoriserades i ArcView för att lättare kunna jämföras med resultaten från schaktningsarbetet, fältstudier av fornlämningarna i närheten av Rolsta, dagens ekonomiska karta och jordartskartan.

När de historiska skifteskartorna togs fram lades stor vikt vid att få fram en rättvis geografisk bild av ägoförhållanden av olika markslag som t ex inmark och utmark, åkermark och ängsmark. Mindre vikt lades på att byggnader och bebyggelseområden placerades rätt geografiskt, t ex användes ofta schabloner för att markera hus på storskifteskartorna. Man utförde också en gradering av jordarna utifrån hur bra de ansågs vara för brukande av olika slag. Utöver detta markerades ofta stenar på kartan för att visa på jordarnas tillstånd. Dessa stenar i markerna kan t ex indikera rester efter äldre bebyggelse eller stensträngssystem. Det krävs dock även en jämförelse med jordartskartor eftersom stenen i marken även kan vara naturlig. Denna detaljrikedom i de historiska kartorna får till följd att vi idag kan studera historiska kartor för att få fram rester efter t ex äldre bebyggelse. Ofta finns också uppgifter om äldre gårdslägen i de medföljande skriftliga akterna, t ex där en yta benämns ”toften” vilket kan indikerar ett äldre gårdsläge (Frisk, M. 2000. s. 33-35).

På de två kartor som använts för Rolsta fanns två formationer, som syns i marken än idag, som sannolikt är rester efter gamla stensträngssystem. Kartorna innehöll också några områden där stenar i marken tyder på äldre strukturer, antingen bebyggelse eller stensträngar.

Formationer i marken

Två formationer i närheten av Rolsta gård tilldrog sig särskilt intresse (Objekt 1 och 2, figur 3).



Objekt 1, bild från väster

Objekt 1 börjar vid gårdstunet och fortsätter österut ca 300 meter. Idag finns endast en liten sträcka kvar. På kartan från 1844 benämns den som "Backen". Objekt 1 finns avritad på båda kartorna. En tolkning vore att den under 1700- och 1800-talen har använts som fägata där kreatur fördes från gården mot betesmarker, eller som ett långsträckt odlingsröse. På ingen av kartorna är den dock markerad med symboler för hägnadssystem, vilket kan innebära att den inte har använts som fägata. Eftersom den dock finns med på båda kartorna tyder detta på att det är en äldre struktur, kanske så gammal som äldre järnålder. Under denna period var boskapsskötsel den dominerande näringen. En stor handelsvara var läder och hudar som såldes till den romerska armén. Åkerarealerna var små och inhägnades till skillnad från senare då djurens betesmarker inhägnades för att de inte skulle ge sig in på de odlade områdena och äta upp säden och vinterbetet. Hägnaderna bestod till största delen av stensträngar, som det i vissa områden finns rester efter än idag. Normalt brukar stensträngar i landskapet dateras till äldre järnålder. (Cserhalmi, N. 1998. s. 82)

Möjligen är objekt 1 en rest efter ett sådant stensträngssystem.

Objekt 2 består idag av en kraftig terrasskant i N-S riktning med början i den södra delen av gravfält RAÄ 56 och fortsätter sedan söderut ca 150 meter och mynnar ut mitt i en åkerareal. På den historiska kartan från 1844 liknar Objekt 2 dagens terrasskant. På kartan från 1710 ser den dock lite annorlunda ut, där markerades den med två parallella streck istället för ett. Inte heller detta objekt är markerad som hägnad. Eftersom objektet är markerat olika på de två kartorna och att den mynnar ut mitt i en åker tyder det på att strukturen är betydligt äldre än kartan. Möjligen är även objekt 2 en rest efter ett äldre stensträngssystem, liksom objekt 1. Att objekt 2 leder upp mot gravfältet kan även tyda på att det finns en koppling i tid till gravfältet.

Att objekt 1 och 2 skulle kunna härledas ner till äldre järnålder kan tyckas vägat. I området i övrigt finns en hel del stensträngar, både registrerade i fornlämningsregistret men även en del oregistrerade stensträngar som framkom vid observationer i fält. En mer noggrann kartering av stensträngarna i området skulle kunna ge bättre svar på frågan om Objekt 1 och 2 kan tänkas vara från äldre järnåldern och hänga ihop med de övriga stensträngarna.

Stenar på de historiska kartorna

De stenar som fanns markerade på de historiska kartorna kan delas in i två olika typer av formationer; stensamlingar och stenrader. Vid en tolkning av dessa typer av stenformationer är det dock viktigt att vara medveten om att marken har brukats under närmare tvåtusen år. Stenarna kan ursprungligen ha funnits på platsen naturligt och genom bruket av marken samlats i stenrösen och stensträngar, men de kan också medvetet ha förts till platsen från stenrikare områden, främst moränimpediment, för att skapa stensträngar/gränser. Den långa brukningstiden av marken innebär också att många av de äldre stensträngssystemen har odlats bort, men att spåren efter dem fortfarande kan finnas på de historiska kartorna.

Genom att vektorisera de stenar som är markerade på de historiska kartorna framträder ett mönster av stensamlingar och stenrader som kan vara spår efter äldre stensträngssystem, äldre boplatslägen eller bortodlade järnåldersgravar (figur 3). Kostnadsramen för den arkeologiska utredningen medger dock inte en mer ingående analys av dessa spår. Några intressanta områden framträder dock genom en snabb överblick (Objekt 3 – 10, figur 3).

Stensamlingar:

- Objekt 3: Ligger mellan gravfält RAÄ 59 och stensättningar RAÄ 58. Utgör troligtvis rester efter bortodlade gravar.
- Objekt 4: Ligger söder om stensättningar RAÄ 58. Kan utgöra rester efter antingen bortodlade gravar och/eller ett boplatsläge. Området är ca 80 x 80 meter.
- Objekt 5: Ligger söder om Rolsta gård. Utgör troligtvis rester efter ett boplatsläge eller en gräns till boplatsten.
- Objekt 6: Ligger söder om gravfält RAÄ 56. Utgör troligtvis rester efter både stensträngssystem och bortodlade gravar. Kan också bestå av ett boplatsläge. Området är ca 150 x 130 meter.

Stenrader:

- Objekt 7: Ligger ca 200 meter söder om Rolsta gård. Utgör troligtvis rester efter en stensträng. Ca 190 meter lång.
- Objekt 8: Ligger ca 130 meter söder om Rolsta gård. Utgör troligtvis rester efter en stensträng. Ca 80 meter lång.
- Objekt 9: Börjar öster om Rolsta gård och fortsätter ca 160 meter öst erut. Utgör troligtvis rester en stensträng.
- Objekt 10: Ligger norr om Rolsta gård och fortsätter ca 180 meter norrut. Utgör troligtvis rester efter en stensträng. Kan vara en del eller en fortsättning av stensträng Objekt 1.

Jordartskartan

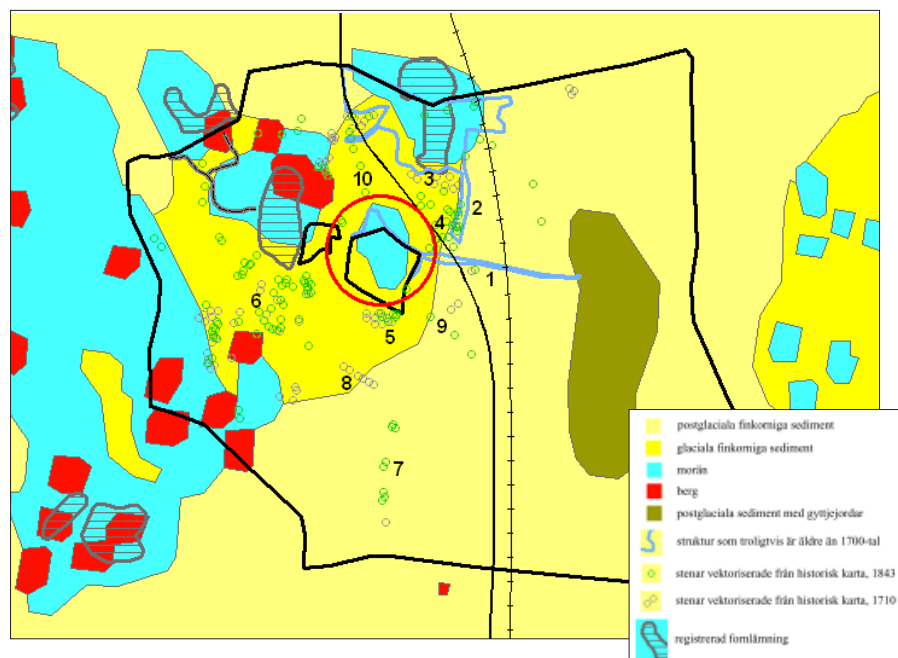
Den geologiska bilden av närområdet måste också tas i beaktande vid en analys av eventuella äldre spår efter stensträngar, bebyggelse och gravar.

Rolsta gård ligger i den nordöstra delen av ett större område som består av berg och moränimpediment. Rolsta ägor, enligt de historiska kartorna, kan delas in i två områden. Den östra hälften består i huvudsak av postglaciala finkorniga sediment med ler och lera och postglaciala sediment med gyttjejordar i dalgången. Den västra hälften består i huvudsak av ett område med glaciala finkorniga sediment som är uppbruten av impediment med morän och berg.

Tillblivelsen av de olika delarna i kronologisk ordning är först morän som avsatts nära iskanten vid isavsmältningen, sedan de glaciala sedimenten som bildats under vattenytan i avrinningsområden långt från iskanten och sist de postglaciala sedimenten som bildats genom vågrörelser där moräner och glaciala leror "tvättats ur" på de allra finaste kornstorlekarna. De postglaciala lerorna ligger oftast i låglänt terräng och brukades som åkermark medan de vältränerade impedimenten av morän användes för bebyggelse.

Sammanfattande syntes från kartorna

Utifrån de olika kartmaterialen framträder en bild av hur bebyggelse och åkermark kan ha varit organiserad under järnålder och medeltid. Med utgångspunkt i att järnåldersbebyggelse och medeltida gårdar oftast anlades på väldränerade impediment framstår nuvarande Rolsta gård som den mest troliga platsen för medeltida och förhistorisk bebyggelse. De två närmast liggande impediment som finns i området är redan så att säga "upptagna" av järnåldergravfält. De stensträngssystem som redan är registrerade och de som eventuellt är bortodlade men som kan iakttas på de historiska kartorna "pekar" också mot Rolsta gård. Närheten till gravfälten styrker också det antagandet. Kartmaterialet visar mao att den troligaste platsen för den medeltida bytomten och förhistoriska gårdar är densamma som området kring nuvarande Rolsta gård.



Figur 3 Översiktsbild med fornlämningar, vektoriserade strukturer från de historiska kartorna som troligtvis är äldre än 1700-tal (markerade som objekt 1-10) samt ägränsen över Rolsta och dess två gårdar. Bakgrundsbilden representerar jordarter över området. Den röda cirkeln markerar det område som är den troligaste placeringen av Rolsta medeltida bytomt.

Fältundersökning

Varken det historiska kartmaterialet eller fornlämningarna runt Rolsta gav dock konkreta resultat om var Rolsta medeltida bytomt var placerad. De gav inte heller entydiga svar om det finns eventuella gårdar från järnåldern inom exploateringsområdet. Därför krävdes också en fältundersökning där sökschakt togs upp med grävmaskin. Syftet med sökschakten var inte att undersöka eventuella kulturlager eller fornlämningar i plan utan var endast till för att konsta-

tera om det fanns spår av medeltida bebyggelse och/eller järnåldersboplatser. Sammanlagt togs sju 1,3 meter breda sökschakt upp med en total längd på ca 205 meter. På enstaka ställen grävdes djupare hål för att fastställa eller avfärda eventuell förekomst av medeltida eller förhistorisk bebyggelse.



Figur 4 Schaktplan med de sju sökschakten som undersöktes vid den arkeologiska utredningen markerade med rött. Bakgrundsbild, ortofoto över Rolsta (tillhör Sigtuna kommun).

Schakt 1

Schakt 1 var 11 meter långt i Ö-V riktning. Inga konstruktioner kunde iaktas, men det fanns rester efter minst fyra olika kulturlager troligtvis från 1700- eller 1800-tal. Kulturlagren utgjordes till största delen av raseringsmassor efter byggnader och en eventuell gårdsplan som var belagd med grus och småsten. Under lagren fanns morän.

Schakt 2

Schakt 2 var 45 meter långt i N-S riktning. I detta schakt framkom rester efter två hus, en stensträng och sten- och gruslager som troligtvis var rester efter en gårdsplan. Sannolik datering är 1700- och 1800-tal.

- Stensträngen bestod av tre stenar som var 0,3 – 0,5 meter stora. Troligtvis har den fungerat som en gräns mellan bebyggelseområdet och åkermark. Stensträngen sammanföll nästintill exakt med en gräns som fanns på den historiska kartan från 1843.
- De två husgrunderna bestod av stenar, raseringslager och eventuellt också golvlager av lera eller stampad jord. Husgrunderna skilde sig något i placering jämfört med den historiska kartan från 1843, de var placerade ca 2 meter längre mot söder i verkligheten. Sannolikt rör det sig dock

om samma byggnader, vilket innebär att dessa båda husgrunder är från 1843 eller tidigare. Den södra byggnaden revs så sent som på slutet av 1960-talet och fungerade då som ett vagnslider (muntlig uppgift från Birgitta Malm som arrenderat gården sedan 1966).

- Mellan husen fanns öppna ytor som fungerat som sten- och gruslagd gårdsplan. Ovanpå det relativt hårt packade gruslagret fanns tunna kol- och sotlager, möjligen rester efter en brand. Under gruset fanns ett lager med brun kompakt jord som innehöll en hel del tegel och järnbitar.

Schakt 3

Schakt 3 var totalt 56 meter långt i Ö-V riktning fördelat på två delar om 32 (den östra) respektive 24 meter (den västra) långa. I det östra schaktet framkom rester efter en husgrund och en stensträng/terrasskant.

- Stensträngen/terrasskanten bestod av stenar som var 0,1-0,3 meter stora. Stensträngen sammanföll med den östra långsidan på ett av husen på den historiska kartan från 1843. Väster om stensträngen framkom tunna lager, ca 0,1-0,15 meter tjocka, som bestod av brun kompakt jord. Lagret innehöll tegel, glas och järnföremål troligtvis från 1700- och 1800-tal.
- Husgrunden bestod av stenar, raseringslager och ett hårt packat lerlager som förmodligen fungerat som golv. Även denna husgrund sammanföll med ett hus från den historiska kartan från 1843.



Schakt 3 från väster

I det västra schaktet framkom direkt under matjorden, ca 0,05-0,1 meter, rester efter kulturlager som var bruna och hårt packade. Lagren hade karaktär av äldre kulturlager med en horisontell skiktning. Inga lagerbryt kunde dock iaktas, men lagren kunde följas på en sträcka av ca 20 meter mellan 33 och 53 meter. Vid 37 meter framkom ett 10-tal keramikskärvor av typen äldre svartgods. Vid 41 meter framkom en nit som hade en typisk medeltida karaktär med nit och rombisk nitbricka som kan dateras till yngre järnålder eller tidig medeltid. Vid 44 meter framkom ett avsågat mellanfotsben från en ko. Denna typ av fynd är mycket vanlig i Sigtunas Svarta jorden och indikerar kammakerihantverk under hög- och senmedeltid. I både den norra och södra schaktväggen fanns stenar som troligtvis var rester efter en husgrund. Fynden, kulturlagren och husgrunden tyder på att det i detta område finns rester efter den medeltida bytomten.

Schakt 4

Schakt 4 var 10 meter långt i N-S riktning och bestod uteslutande av brun, relativt porös jord. Inga lagerföljder kunde iaktas men jorden hade en karaktär som liknade kulturlagren i den västra delen av schakt 3. Lagren var minst 0,4 meter tjocka. Inga provgropar grävdes ned till steril mark. Fynden bestod av en blandning av tegel, yngre rödgods, stengods, glas och järnföremål. Karaktären på lagren och fynd av medeltida stengods indikerar att även detta schakt kan innehålla rester efter den medeltida bytomten.

Schakt 5

Schakt 5 var 15 meter långt i N-S riktning. Det översta lagret bestod av ett utfyllnadslager som innehöll recent material som plast och asfalt. Lagret var

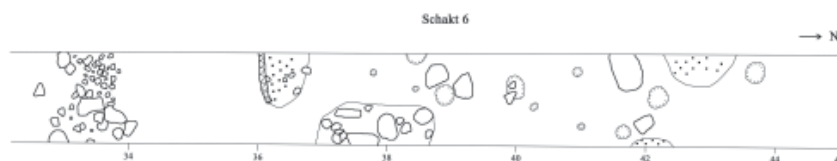
0,6 – 0,8 meter tjockt. Under utfyllnadslagret framkom ett kompakt, lerigt, 0,1-0,2 meter tjockt lager som innehöll en del tegelflis/lerklining och enstaka järnföremål. Vid fem meter framkom ett fragment av Orsaskiffer. Denna typ av skiffer brukar användas till kvarnstenar och i Sigtunas Svarta jorden brukar de dateras till tidig medeltid. Detta leriga lager är troligtvis ursprunglig åkermark som kan ha brukats under medeltiden. Under åkermarken framkom steril glacial lera.

Schakt 6

Schakt 6 var 45 meter långt i N-S riktning. Mellan 6 och 13 meter framkom en stensamling som troligtvis är rester efter en husgrund. Jorden mellan stensarna innehöll recent material i form av tegel, glas, yngre rödgods och järnföremål. Ovanpå denna husgrund på en sträcka mellan 5 och 32 meter bestod schaktet av lerig, kompakt matjord som innehöll en del recent material. Lagrets tjocklek varierade mellan 0,1-0,6 meter. Detta lera har troligtvis fungerat som utfyllnad i ett område som troligtvis har varit sankt. Under utfyllnaden fanns glacial lera.

Vid 33 meter ersattes den glaciala lera med sandig morän. I den norra delen mellan 33 och 45 meter framkom ca 0,15-0,2 meter under markytan ett antal anläggningar. Totalt framkom sex stolphål, fem pinnhål, tre härdar och en anläggning med osäker funktion (figur 5).

- Stolphålen var ca 0,2 – 0,3 meter i diameter. Inget av stolphålen under söktes utan rensades enbart fram.
- Pinnhålen var 0,05 – 0,1 meter i diameter.
- Härdarna var mellan 0,4 och 0,8 meter i diameter och innehöll skärvig sten, förkolnade trärester och aska/kol.
- Anläggningen med osäker funktion var ca 2 meter lång och minst 0,6 meter bred. I nedgrävningen fanns en kompakt brun fyllning och en hel del sten, ca 0,1 – 0,3 meter stora. En del av stenarna var kantställda.



Figur 5

Detaljbild över anläggningar som framkom i den norra delen av schakt 6 mellan 32 och 45 meter. Totalt sex stolphål, fem pinnhål, tre härdar och en anläggning med osäker funktion. Troligtvis är anläggningarna förhistoriska.

Inga föremål framkom i några anläggningar, men de innehöll inte heller recent material. Avsaknaden av recent material, anläggningarnas karaktär och den kompakta fyllningen tyder på att det rör sig om anläggningar från järnåldern. Platsens läge och undergrund av väl-dränerad, sandig morän tyder också på detta.

Schakt 7

Schakt 7 var 23 meter långt i N-S riktning. Detta schakt ansluter till schakt 3 vid 42 meter. Schaktet innehöll liknande lager som i schakt 3. Fynd av medeltida keramik av typen stengods antyder att den medeltida bytomten även fortsätter söderut i schakt 7.

Slutsats

Utifrån resultaten av kartstudierna och resultaten från fältundersökningen finns det starka indikationer på att den medeltida bytomten finns inom exploateringsområdet. Dessutom hittades ett antal anläggningar som tyder på att även gårdar från järnålder döljer sig under markhorisonten. Den arkeologiska utredningens syfte var inte att avgränsa under mark dolda fornlämningar utan enbart att konstatera om det fanns några fornlämningar. Resultaten visar att det finns medeltida lämningar och troligtvis även lämningar från järnåldern. För att kunna göra en kostnadsberäkning för en arkeologisk slutundersökning måste först en arkeologisk förundersökning utföras för att avgränsa dessa lämningar.

Utöver exploateringsområdet finns det starka skäl att förmoda att det även finns fornlämningar inom resterande delen av planområdet. Framförallt gäller det de delar av objekt 1 som idag är synliga ovan mark. Om markarbeten kommer att beröra dessa delar krävs en arkeologisk förundersökning även inom detta område för att avgränsa eventuella fornlämningar.

Den arkeologiska fältundersökningen omfattade förutom schaktningsarbeten även en specialinventering av fornlämningsmiljöerna. Härvid framkom ytterligare stensträngar och eventuellt förhistoriska gravar som bör inventeras och registreras i fornlämningsregistret. Det finns starka skäl att anta att det finns delar av stensträngar och eventuellt förhistoriska gravar utanför registrerade fornlämningsområden som bör omfattas av fornlämningskydd.



Figur 6 Resultaten från den arkeologiska utredningen vid Rolsta gård. De objekt som är markerade med rött är vektoriserade från den historiska lagskifteskartan från 1843 och representerar byggnader respektive tomtgräns under 1800-talet. Objekt markerade med blågrönt är strukturer som troligtvis är äldre än 1700-tal samt de schakt som innehöll rester efter medeltida och förhistoriska lämningar. Bakgrundsbild, ortofoto över Rolsta (tillhör Sigtuna kommun).



Den södra delen av gravfält RAÄ 59 på en moränrygg. Bild från öster.

Referenser och källor

Fornminnesregistret i Stockholm

Lantmäteriarkivet i Stockholm, Lantmäteriverket

Dnr 16/01:M, Samrådshandling. Stadsbyggnadskontoret mars 2003. Detaljplan för Rolsta gård, omfattande del av fastigheten Rolsta 1:2 m fl fastigheter i Märsta, Sigtuna kommun, Stockholms län

Cserhalmi, N. 1998. Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap. Bygd och Natur. Tidskrift för hembygdsvård. Temanummer. Lund

Frisk, M. 2000. Historiska kartor. Begrepps- och informationsanalys inför en anpassning till GIS. Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen. Stockholm

Pamp, B. 1988. Ortnamn i Sverige. Lundastudier i nordisk språkvetenskap serie Nr 2. Studentlitteratur. Lund

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna.

tel.: 08 - 597 838 70, fax.: 08 - 597 838 83.
e-postadress: anders.wikstrom@sigtuna.se

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 143-03-17114
Uppdragsgivare: Stadsbyggnadskontoret, Sigtuna kommun
Kvarter/område: Rolsta gård, del av fastighet Rolsta 1:2 mfl
Socken: Husby - Ärlinghundra
Landskap: Uppland
Ek kartblad: 118 33, 111 3d
Typ av undersökning: Arkeologisk utredning
Fältarbets tid: 20 – 22 maj, 2003
Fältarbetspersonal: Anders Wikström
Rapportarbete: Anders Wikström

Dokumentation: 3 schaktplaner (2 i skala 1:100 och 1 i skala 1:20), 32 digitala fotografier digitala rektifierade historiska kartor, 1710 och 1844 ett antal fynd

